

УДК 37. 013. 73

І.Г.УТЮЖ

Запорізька академія післядипломної педагогічної освіти, Запоріжжя

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ
УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ**

Аксіологічність системи сучасної освіти як її ціннісна складова несе в собі духовну, культурну місію формування особистості в суспільстві. Тому інтерпретація аксіологічних ідей освіти є, на нашу думку, важливим методологічним завданням, особливо при розгляді питань практичної реалізації різних видів і форм знання.

Ключові слова: цінності, освіта, цивілізація, культура, парадигма.

Вступ

Сучасна українська освіта, як одна із систем суспільства, знаходиться в стані глибокої кризи. Суспільству сьогодні потрібна негайна розробка нових освітніх методів, адекватних нинішнім, умовам його розвитку. У зв'язку з цим зміщення пріоритетних позицій у бік освіти, яка отримала свою найбільшу актуальність саме зараз, багато в чому зумовлює активний розвиток ціннісних освітніх ідей у різних галузях наукового знання. Аксіологічність системи сучасної освіти як її ціннісна складова несе в собі духовну, культурну місію формування особистості в суспільстві. Тому інтерпретація аксіологічних ідей освіти є, на нашу думку, важливим методологічним завданням, особливо при розгляді питань практичної реалізації різних видів і форм знання. У свою чергу, проникнення освіти в усі сфери діяльності суспільства (у культуру) вимагає від нас соціально-філософського і філософсько-антропологічного розуміння в розвитку аксіологічних ідей сучасної української освіти, осмислення буття особи в освітньому просторі. Це пояснюється тим, що система освіти в цілому антропологічна за своєю природою. Зупинимось на основах аксіологічних ідей, розроблені вченими В. Андрущенком, Л. Губерським, І. Ільїним, В. Соловійовим та ін. [1; 2]. У працях дослідників фундаментально проаналізовані суть аксіології як науки про цінності, поняття про ціннісні орієнтації, їх структура й класифікація, а також можливі шляхи розвитку аксіосфери особистості. Важко не погодитися з тим, що ціннісні орієнтації особистості мають об'єктивно-суб'єктивний характер і в той же час вони є культурним продуктом розвитку власне особистості.

Унаслідок цього в кінці ХХ початку ХХІ століть питання про інтерпретацію аксіологічних ідей освіти є, як здається, принциповим при формуванні стратегії розвитку системи освіти України, яку (стратегію) ми розглядатимемо детально в нашому дисертаційному дослідженні. Але яка ж система освіти насправді? За словами П. Щедровицького, «система освіти, що дісталася нам у спадок від Радянського Союзу, не має аксіологічної ідеї» [3]. Імовірно, що автор робить акцент на системі, яка спочатку взагалі не мала ціннісних ідей. Проте освіта, що в межах системної методології розуміється як багаторівневий простір, розширює можливості дослідження процесів, що відбуваються в ньому, і його соціально-ціннісної ролі, яка зростає в міру переходу до інформаційного суспільства. При цьому освіта стає визначальним чинником розвитку соціуму, оскільки як підсистема суспільства вона взаємодіє з різними іншими підсистемами і суспільством у цілому. Аналіз освіти як соціальної системи підводить до усвідомлення того, що вона володіє всіма ознаками цієї систем: цілісністю, цілеспрямованістю функціонування, ієрархічністю і складністю будови, вірогідним характером стану й поведінки, здатністю до самоорганізації. Саме тому й розглядаємо освіту й нову освітню парадигму в контексті найважливіших соціальних проблем взаємодії, в основі яких лежить абсолютна умова наукового пошуку аксіологічних ідей – це свобода думки, не обмежена зовнішніми щодо науки умовами. В історії є приклади, коли філософсько-ідеологічне обмеження призвело до

зубожіння філософської думки навіть у сповідуваній парадигмі. Н Васильєва наголошує: «Про це свідчить теоцентристський період, коли культура позбавляла особистість її самодостатності, а теоцентричне мислення забрало в особистості її суб'єктивність...» [4, 81].

Зауважимо, що свобода думки – це варіант свободи вибору, а право й можливість свободи вибору – обов'язкова категорія в структурі особистості і в сучасній парадигмі освіти, і в сучасній соціальній філософії. Якщо вести мову про структуру особистості в контексті ціннісних інтерпретацій освіти, то потрібно розглянути її трикомпонентну модель З. Фрейда. Г. Лассуелл проаналізував соціальні процеси, у результаті чого був виявлений зв'язок окремих інституціоналізованих форм людської діяльності з конкретним особистісним процесом – свідомістю, цілепокладанням (структура «Я»); совістю («над-Я»); природженою схильністю, потягами («Воно») [5, 135-136]. Звертаючись до ідеї Г. Лассуелла, можна констатувати, що трикомпонентний підхід, що відображає природу людини як відкритої системи, яка синтезує внутрішній і зовнішній план власного буття, є одним з методологічних підстав дослідження природи освіти. Освітня парадигма людського буття, реалізуючи принцип «потрійного впливу», одночасно впливає на доцільність, совість і вроджені потяги людини, і, отже, транзитивно виступає універсальною компонентою цивілізаційного розвитку. Освіта одночасно – це активність, потреба, діяльність, цінність, мета, засіб, результат, пов'язані з культурно зумовленим і соціально значущим процесом зміни можливостей людини. Ця освітня екзистенційність людської природи була усвідомлена вже з моменту становлення цивілізаційного способу буття людини, що включав в поняття «пайдейї» стан людини, яка реалізувала всі свої можливості духовного розвитку, стала людиною в широкому значенні цього слова.

Організуючи середовище своєї життєдіяльності, постійно вирішуючи важливі для неї проблеми, людина витрачає свою розумову, емоційну, фізичну енергію і створює при цьому свій світ буденності як певний акт винаходу, що є, у свою чергу, результатом здібності людини до само створення, якою вона володіє реально чи потенційно. Людина може об'єктивувати свої здатності, знання, уміння у вигляді предметів, а також зробити об'єктом власного розгляду своє мислення, психічні акти, прояви свого внутрішнього світу, хоча саме існування людини - це «відкрита можливість», базовою ознакою якої є здатність до вибору. Таке розуміння долає обмеження логіки лінійного спрямування фінішної моделі розвитку та пропонує його описову циклічну модель, у якій немає фіксованого кінцевого стану системи у вигляді останньої (вищої) стадії її розвитку, а є процес транзитивного функціонування й переходу одного стану в інший. Спосіб життя людей – це спрямований і безперервний процес, у межах якого відтворення вже відомих зразків перемишується з народженням нових, досі невідомих способів вирішення життєво важливих проблем. Подолання поверховості підходу до освіти лише як до засобу досягнення мети (інструментальний підхід) вимагає усвідомлення індивідом того, що освіта – це його проявлена сутність, практики себе, і те, які завдання в освіті ставить індивід, - закладає основу його проекту себе. Процес оволодіння знаннями і становлення особистості має відносний характер, і з цієї причини сфера освітніх практик більше за інших відкрита для творчості і запозичення ідей різних соціокультурних систем. У цьому контексті метафорою освіти може бути образ «мікзера» («що перемішує» шари), який охоплює процес змішування різних історичних традицій, цінностей, уявлень, переваг, особливостей сприйняття та інших компонентів ментальності, унаслідок чого народжується новий тип менталітету, що закріплюється послідовністю трансформацій «аксіологічної спіралі»: менталітет-освіта-менталітет. Варіативність освітнього середовища дозволяє вчитися застосовувати при вирішенні поставленого завдання весь набір відповідних прийомів, починаючи з адаптивного й закінчуючи смислоутворювальними, інтелектуальними стилями, синтезувати нові знання; усвідомлювати переваги власного ментально-особистісного потенціалу та вміти будувати діалог з іншими.

Ми звертаємо увагу на те, що в сучасних умовах становлення особистості активно й різнобічно розробляється і філософською антропологією, і соціальною філософією, яка

доводить, насамперед, необхідність і незамінність філософського уможяду в освіті, оскільки розуміння буття особистості як унікальної системи доступне тільки філософському осмисленню. Отже, маємо можливість зосередитися на розгляді проблеми відносин особистості і суспільства, особистості й освіти, розуміючи суспільство як середовище соціальне та культурне, в якому особистість живе, функціонує, розвивається, визначає свої ціннісні орієнтації, бо перебуває з ним у двосторонніх відносинах прямого і зворотного зв'язку. При цьому одним з найважливіших напрямків в освіті є культурна складова людського буття, яка виражається передусім у висуванні на перший план антропологічного принципу, тобто в основу освіти покладено людиноцентризм. І ми окреслюємо філософсько-антропологічний аспект цієї проблеми з урахуванням того, що потрібна не лише констатація антропологічності освіти, а й подальше осмислення буття особистості в освітньому просторі. Це зумовлено, на нашу думку, тим, що: освіта соціокультурно антропологічно детермінована; освіта аксіологічна за своєю природою, тобто самоцінна; освіта формує ціннісні пріоритети особистості й суспільства. Ми схилиємося до того, що одним із рішень проблем у сучасній освіті є ідея переорієнтації змісту української освіти на загальнолюдські духовні цінності, ціннісні орієнтації, а також на прагнення до ціннісної регуляції. У цьому контексті цікавими будуть думки про цивілізаційну природу освіти. Разом з тим, якщо зосередити увагу на філософсько-антропологічні традиції, то можна виділити спільні моменти, які об'єднують погляди різних мислителів на феномен духовності як культурну цінність особистості, а саме: суттєва властивість особистості, яка дозволяє їй бути творцем своєї життєдіяльності та правильно розуміти навколишню дійсність (Фромм, Шелер, Ясперс); ціннісна основа, відповідно до якої відбувається самовизначення особистості, вибудовування її внутрішнього світу, культурного простору, здійснюється вибір цінностей, цілей, смислів, розвиток духовних потреб у пізнанні, самопізнанні, рефлексії і так далі; ціннісний шар свідомості, у якому інтегруються вищі цінності, формується моральна стійкість особистості, форма самосвідомості, самоідентифікація, підґрунтя для конструювання особистості в ролі суб'єкта, підвищується готовність до морального самовизначення в складних життєвих ситуаціях. У зв'язку з цим аналіз названих підходів дозволяє нам тлумачити духовність як інтегральну якість особистості, яка сприяє самореалізації в культурному просторі на базі вищих духовних цінностей і ціннісних орієнтацій. Це означає, у першу чергу, що кожна особистість зобов'язана спиратися на цінності і власне рішення на стільки, щоб відповідати нормам свого суспільства й культури. Аналізуючи це припущення, за вихідний принцип беремо заувагу, що сучасна особистість, будучи визначеною освітою істотою, повинна освоювати необхідні їй знання, достатні для того, щоб вибудувати своє буття. Це свідчить про те, що особистість – домінуюча цінність української освіти.

В інтерпретації аксіологічних ідей сучасної освіти не менш важливою вважаємо ідею про потреби особистості у прагненні до освіти. З нашої точки зору, ця ідея обґрунтована передусім тим, що особистість із самого початку є істотою соціокультурною, а тому вимагає освіти. Аксіологічний аспект сучасної освіти, у соціально-філософському вимірі, відбиває потребу особистості у визначенні для себе ціннісних пріоритетів пізнання, отже, багато в чому передбачає напрямки подальших наукових пошуків. На наш погляд, це пов'язано з тим, що: змінюється нормативний канон сучасної особистості з точки зору цінностей свободи, відповідальності, самореалізації;

розвивається багатопланова творчість, що відбиває ідею внутрішнього саморозвитку особистості і створеного нею нового освітнього простору. Відомо, що осмислення й перетворення ідеї внутрішнього саморозвитку особистості та створення нею нового освітнього простору пов'язані зі зміною антропологічних основ, які, на відміну від традиційних уявлень про освіту як систему знань і умінь, досліджують цей феномен як освіту особистості, її цілей, відносин, мотивації. До того ж припускаємо, що ідея внутрішнього саморозвитку особистості заслуговує всебічного вивчення саме при обговоренні проблем смисложиттєдіяльності особистості, особливо, технологічно

зорієнтованих проблем культури і освіти, поєднаних із формуванням ціннісних пріоритетів. Відповідно до цього, освіта як соціокультурна, антропологічна, детермінована дія зобов'язана залучати особистість до культури, до цінностей. У цьому плані актуальним є, скажімо, перехід до такої сучасної парадигми, яка домінуючому інтелектуалізму в освіті протиставила б особистісну концепцію, наблизилася б до ідеалів відкритого суспільства. Сьогодні нам необхідно формувати нову постмодерністську картину суспільства, у якому характерними ознаками освіти є: співіснування безлічі концепцій, неоднозначність інтерпретації результатів, зближення наукових та ненаукових форм пізнання. Згідно з цим сучасна українська освіта, на наш погляд, повинна антропологізуватися, тобто поставити в центр уваги проблеми буття особистості та суспільства в їх ціннісному вимірі, зробити ставку на знання, як на засіб збереження, відтворення і розвитку культури, а не як спосіб задоволення потреб соціально-виробничої практики або чистої науки. Людська історія, що існувала для кожного, хто приходить у цей світ, на рівні буденності, безперервна і відокремлюється від життєвого потоку логікою пізнання. Процес виробництва нових знань, що ґрунтується на вже наявних, дає системі освіти перспективні можливості: вона сама створює необхідний суспільству освітній ресурс і активно впливає на життєвий рівень суспільства. А. Ахієзер переконаний, що всі культури без винятку тотожні в тому сенсі, що жодна з них не може бути реалізована без певного потенціалу творчих інновацій індивіда, який несе в собі потенціал відкритості, і освоєння культури можливе лише через культивування особистістю своєї творчої здатності [6].

У цілому, освіта – це процес і результат, що втілюється у дві транзитивні іпостасі – цивілізаційну й культурну. У ході історичного процесу освіта сформувалася в механізм відновлення культури і всього суспільного життя, мобілізації резервів людини і соціуму, що виконує життєзабезпечувальну функцію, і від якості освіти залежить не тільки сьогодення, а й майбутнє. Включаючись у соціокультурні відносини як систему більш високого рівня інтеграції, освіта піддається впливу соціокультурних змін, що зумовлює необхідність розробки цивілізаційного підходу до освіти через культуру. Входячи в процес самопізнання і будучи началом, що формує цивілізацію, культура виявляє свою транзитивну значимість в особистісних модальностях буття, виділяє метою освіти виявлення людської сутності, яка щоразу відкривається перед людиною, яка знову з'являється на світ. Здатність освіти розвивати людини є основною властивістю цивілізації. Цей зв'язок освіти із життям мав на увазі М. Шелер, який запропонував класифікацію форм знань залежно від їх включеності в процес життєдіяльності людини [7]. Тому не випадково протягом усієї історії людства реформування освітніх практик завжди було пов'язане з моделюванням образу людини. Таким чином, транзитивність соціокультурного та цивілізаційного змісту освіти визначається нами як їх поєднуваність і взаємоперехідність у способі цивілізаційно-культурних змін людини, яким воно і є. Внаслідок цього головною властивістю цивілізаційного контексту освіти є транзитивна потенційність розвитку, орієнтована на усвідомлення світу через осягнення індивідом самого себе.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- формування концепції аксіологічної освіти.

Список використаної літератури

1. Губерський Л. В. Культура. Ідеологія. Особистість.: Методолого-світоглядний аналіз / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко; КНУТШ. Ін-тут соціології НАН України. Ін-т вищої освіти України. – Київ: Знання України, 2002. – 578 с.
2. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. – Київ: Знання України, 2008. – 819 с.
3. Щедровицкий П.Г. "На повороте". Курс лекций. Лекция 3. Институциональные изменения в сфере образования. 7 ноября 1998 г. // <http://www.user.cityline.ru/~idcriast>
4. Васильева Н. В. О месте гуманитарного знания на пороге третьего тысячелетия. / Н. В. Васильева. – СПб, 2006. – 124 с.
5. Лассуэлл Г. Д. Принцип тройного воздействия: ключ к анализу социальных

процессов // Социс. – 1994. - № 1. – С. 135 – 143.

6. Ахиезер А. С. Как открыть «закрытое» общество. / А. С. Ахиезер. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 2007. – 40 с.

7. Шелер М. Формы знания и образования / М. Шелер. – Избранные произведения. М.: Издательство «Гнозис», 1994. с. 15 – 56.

И.УТЮЖ

Запорожская академия последипломного педагогического образования, Запорожье

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ УКРАИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аксиологичность системы современного образования как её ценностная составляющая, несёт в себе духовную, культурную миссию формирования личности в обществе. В этой связи интерпретация аксиологических идей современного украинского образования составляет на наш взгляд, важную методологическую задачу, особенно при рассмотрении вопросов практической реализации различных видов и форм знания.

Ключевые слова: ценность, образование, цивилизация, культура, парадигма

I. UTYUZH

Zaporizhya Regional Academy of Post-graduate Pedagogical Education, Zaporozhye

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF AXIOLOGICAL IDEAS OF THE UKRAINIAN EDUCATION

Evaluative ability of modern education as part of its value system and carries spiritual and cultural shaping mission of the individual in society. Therefore interpretation of the axiological ideas of education is an important methodological challenge, in our opinion, especially dealing with the practical implementation of various types and forms of knowledge.

Key words: values, education, civilization, culture, paradigm

Стаття надійшла до редакції 30.01.11р.